

В чёрные рясы наряжены, Только покойница в белом была». «И был не белей её щёк надетый на ней в знак печали из белой холстины платок».

Проанализировав текст поэмы, мы пришли к выводу, что атрибутивные словосочетания с прилагательными являются органической частью языковых средств произведения как единой системы.

Использование атрибутивных словосочетаний с прилагательными определяется идейно-художественным замыслом Н. А. Некрасова.

Чаще всего А. Некрасов использует семантические группы, называющие цвет (32 слова), дающие общую характеристику, оценку предметам (26 слов), обозначающие размеры, величину, вес, количество (25 слов) и психологическое состояние людей, черты характера, морально-этические качества (25 слов).

Литература

1. Некрасов, Н. А. Избранные произведения / Н. А. Некрасов. – Л. : Ленинградское газетно-журнальное и книжное издательство, 1955. – С. 178–209.
2. Паршина, В. Л. Теоретические аспекты лингвистических исследований: межвузовский тематический сборник / В. Л. Паршина. – Ярославль: Ярославский государственный университет, 1979. – С. 57–68.
3. Ушаков, Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка Д. Н. Ушаков. – М. : Альта-Принт, 2005. – С. 21.

КАЛАРОНІМЫ Ў ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА “СЫМОН-МУЗЫКА”

С. В. Кулакоўская

ДУА “Гімназія № 1 г. Барысава”

Навук. кір. – Ю. С. Паўлава, настаўнік беларускай мовы і літаратуры

Анатацыя. Даследчая работа прысвечана высвятленню некаторых аспектаў тыпалогіі каларонімаў на матэрыяле паэмы Якуба Коласа “Сымон-музыка”. Падчас працы з тэкстам вылучаны розныя лексіка-семантычныя групы каларонімаў і вызначана ступень іх пашыранасці ў творы. Даследаваны матэрыял дае магчымасць для пашырэння поля дзейнасці пры вывучэнні і аналізе твораў Якуба Коласа, а таксама твораў іншых беларускіх пісьменнікаў. Матэрыялы даследавання могуць быць выкарыстаны як дадатковы матэрыял для ўрокаў літаратуры.

Ключавыя словы: каларонім; колераабзначэнне, лексіка-семантычныя групы.

У любым літаратурным творы ў той ці іншай ступені выкарыстоўваецца колеравая і светлавая лексіка, якая валодае істотным семантычным і эмацыянальна-экспрэсіўным патэнцыялам. Лексіка са значэннем колеру

актыўна выкарыстоўваецца ва ўсіх жанрах літаратуры як яркі і многафункцыянальны мастацкі сродак, але па сэнсавай і эмацыянальнай насычанасці галоўнае месца займае паэзія.

Нашу ўвагу прыцягнула паэма Я. Коласа “Сымон-музыка”. Я. Колас – пісьменнік, які, бадай, у найбольшай ступені адлюстраван у мастацкім тэксце нацыянальныя асаблівасці свайго этнасу. Безумоўна, чым шырэй выкарыстанне колеранамінацый ў тэксце, тым ярчэй і вобразней прадстаўлены і навакольны свет, і ўнутраны стан аўтара. У адносінах да твораў Я. Коласа нельга казаць пра адзіны каляровы спектр у творах. Ён належыць да ліку тых рэдкіх пісьменнікаў, якія змяняюць каларыт сваіх твораў у залежнасці ад жанру і тых задач, якія вырашаюцца. У дадзенай працы даследуецца каляровы спектр паэмы “Сымон-музыка”.

Аб’ектам працы з’яўляецца паэма Якуба Коласа “Сымон-музыка”.

Прадмет працы – выкарыстанне каларонімаў ў дадзеным творы.

Актуальнасць тэмы даследчай работы абумоўлена патрэбай аналізу лексіка-семантычнага поля “колера” у творчасці аднаго з самых цікавых класікаў беларускай літаратуры – Якуба Коласа.

Мэта працы – вылучэнне лексіка-семантычных груп каларонімаў, якія сустракаюцца ў паэме “Сымон-музыка”, вызначэнне іх часцінамоўнай прыналежнасці і ступені іх пашыранасці ў творы.

Для рэалізацыі мэты выпрацавалі наступныя **задачи**:

- ✓ класіфікаваць каларонімы паводле лексіка-семантычных груп;
- ✓ даследаваць ступень пашыранасці каларонімаў у паэме “Сымон-музыка”;
- ✓ папулярызаваць атрыманую ў ходзе даследавання інфармацыю.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў: даследаваны матэрыял дае магчымасць для пашырэння поля дзейнасці пры аналізе твораў і іншых беларускіх паэтаў.

Навізна даследавання заключаецца ў лінгвістычнай класіфікацыі каларонімаў у паэме “Сымон-музыка”.

Метады, якімі мы карысталіся: класіфікацыя, лінгвістычны аналіз, кантэнт-аналіз (збор колькасных дадзеных).

Словы са значэннем колеру валодаюць істотным сімвалічным патэнцыялам, адыгрываюць значную ролю ў выяўленні аўтарскай задумы і забеспячэнні своеасаблівага эстэтычнага дыялогу паміж пісьменнікам і чытачом.

Сёння для намінацыі лексікі са значэннем колеру адны навукоўцы ўжываюць тэрмін “колераабазначэнне”, іншыя – “колеравыя словы”. Для намінацыі лексікі са значэннем колеру можа быць выкарыстаны тэрмін “каларонім”, а светлавой лексікі – “люксонім”.

Першы з прапанаваных тэрмінаў паходзіць ад лацінскага “color”. Гэтым тэрмінам мэтазгодна абазначаць усе словы з колеравым значэннем (белы, чорны, чырвоны, блакітны). Другі з тэрмінаў паходзіць ад лацінскага “lux”, які азначае “святло”. Паводле свайго гукавога складу гэты карань – найбольш зручная база для ўтварэння адпаведнага тэрміну. Словам “люксонім” могуць быць названы лексемы, што маюць значэнне наяўнасці або сутнасці святла (светлы, бліскучы, цемень) [1; 16].

Цікавасць да колеру узнікла яшчэ ў антычнасці. Арыстоцель, Платон, Геракліт і іншыя філосафы імкнуліся зразумець яго прыроду, асэнсаваць сімвалічны характар светабачання, колераабзначэння. Пазней колер стаў аб’ектам даследавання фізікі, псіхалогіі, мастацтвазнаўства, мовазнаўства.

Колеравая лексіка не толькі стварае ёмістыя зрокавыя вобразы і павышае выяўленчыя магчымасці паэтычнага твора, але і набліжае нас да разумення думкі аўтара, яго светапогляду, псіхалагічнага стану ў пэўны перыяд жыцця, эстэтычных густаў.

Адным з асноўных элементаў стварэння мастацкай вобразнасці і выразнасці ў творах Якуба Коласа з’яўляецца колерапіс. Письменнік выкарыстоўвае ўласныя і няўласныя якасці колеру для больш дакладнай перадачы мастацкай задумы. Назіранні сведчаць, што сістэма колеравых сімвалаў паэмы “Сымон-музыка” падзяляецца на некалькі *лексіка-семантычных груп*:

- якасныя прыметнікі, якія абазначаюць асноўны колер (белы, чорны, сіні, жоўты, зялёны, чырвоны, шэры, залаты і інш.);
- якасныя прыметнікі, якія абазначаюць адценні колеру (бела-ружовы, ружова-сіні, сіне-дымны, крывава-багравы, цёмна-русы і інш);
- абстрактныя назоўнікі (чырвань, сіль, бель, срэбра, багра);
- адпрыметнікавыя дзеясловы (сінець, зелянець, бялець, чырванець, чарнець).

Лексіка са значэннем колеру служыць яркім сродкам мастацкага выяўлення на старонках паэмы “Сымон-музыка”, асабліва ў пейзажных замалёўках.

Мастацкія азначэнні колеру ў паэме неаднародныя па сваім лексіка-граматычным складзе. Большасць выяўленых намі адзінак свае эмацыянальна-экспрэсіўныя значэнні раскрываюць толькі ў кантэксце, дзе выконваюць функцыю мастацкай дэталі і выступаюць сродкам стварэння мастацкага вобраза-характару.

Перавага **белага** колеравага коду ў паэме “Сымон-музыка” відавочна. У славян белы – гэта пачатак, жыццёвая сіла (яйка, малако), а таксама пустэча, бесцялеснасць, нараджэнне новага і знікненне старага. Белы колер у розных варыяцыях упамінаецца ў паэме **12** разоў.

Як і белы, асноўным колерам у славян лічыўся чырвоны. Гэта колер плоднасці, вечнага жыцця, крыві, агню, узнаўлення, здароўя, ваяўнічасці. Славяне лічылі гэтыя фарбы святымі і выкарыстоўвалі іх у адзенні, дэкаратыўным мастацтве, дойлідстве. У хрысціянскай традыцыі код-апазіцыя “белае-чырвоае” – знак Хрыстовай пакуты, пралітай за чалавецтва крыві. Калі дадаць да слоў з белым колераабзначэннем роднасныя “светлы, ясны, бледны”, “срэбра”, а да колера-кода “чырвоны” роднасныя “руды, румяны”, то можна зрабіць вывад, што Якуб Колас аддае перавагу замацаванай у народнай псіхалогіі і гісторыі коду-апазіцыі “бела-чырвоны”: “сеткай *белай* павуцінкі заплялі”, “беглі далей у *белы* свет”, “як цвет маку, шчочка стала *чырвана*...”

Асаблівасцю паэзіі Я. Коласа з’яўляецца тое, што ў яго полі колеру ў адрозненні ад агульнамоўнага, у якім дамінуе прыметнік жоўты, найбольш актыўным і частаўжывальным з’яўляецца колеравы код “*золата*”. Колераабзначэнне залаты стварае ўласны словаўтваральны рад (залаты – залацісты, пазалочаны, блішчаты, бліскучы, агнявы, іскрысты, залаценькі, брыльянцісты, злата, блеск-ззянне, як сонца ясны; як сонца, засвяціўся; злучэнне блеску, ззяння, цені; сонцам ззяе). Залаты колер – колер сонца, ён сімвалізуе цяпло, сонечнае святло, ззянне, багацце, прыгажосць, славу, перамогу, мудрасць, вопыт. Да адмоўных аспектаў залатога колеру адносяцца сум, пакутніцтва. Гэта колер восені, спелых каласоў і лісця, але таксама колер хваробы, смерці: “*залатыя* чаўночкі ўсплылі”, “*залатыя* сонца далі”, “нясе жмут *залатых* каласоў”.

Зялёны колер называецца ў паэме Коласа 3 разы. У хрысціянскай традыцыі ён сімвалізуе надзею на несмяротнасць душы, а ў фальклору – надзею ўвогуле. Псіхолагі лічаць, што зялёнае суцішае боль, гіпнатызуе, супакойвае. Чытаем у Коласа: “Ліст *зялёны*, ды ўмірае”, “ліпы пышнай і *зялёнай*”, “у *зялёненькім* лужочку”.

Сіні колер упамінаецца ў паэме 7 разоў, **блакітны** – 1. Сіні мае сімвалічнае значэнне смутку, холаду і разам з тым спакою: “мора *сіняга* нябёс”, “у высь *блакіту* ідзе ветрык пехатой”, “яе вянчае неба *сінь*”.

Чорны колер і колеравы код “цёмра, змрок” ужываюцца Якубам Коласам даволі часта. Гэта традыцыйны колер, які перадае ідэю небыцця, знікнення, адсутнасці свядомасці, завяршэння зямнога цыклу, смерць. Часта выбар чорнага колеру сведчыць пра наяўнасць канфлікту, перашкод, незадаволенасці нечым: “цяжка жыць у цёмнаце, у знявазе *чорнай*, здзеку”.

Упамінаецца ў паэме і **шэры** колер. Гэта колер, што атрымліваецца пры змяшэнні чорнага з белым, але вакол яго групуецца рад сінонімаў, што ствараюць мікраполе з дамінантай шэры (шэры – сівы, сівенькі, сівак): “ніці *шэрыя* зямлі”, “хмары цёмныя ўстаюць, як жывыя і *сівыя*”.

Выкананае даследаванне дае падставы зрабіць наступныя **вывады**:

✓ колеравая палітра паэмы “Сымон-музыка” даволі багатая і разнастайная, для яе ўласціва прапарцыянальнае выкарыстанне актыўных і пасіўных колераў, што сведчыць пра гарманічны духоўны свет аўтара і яго герояў;

✓ Якуб Колас выкарыстаў наступныя лексіка-семантычныя групы каларонімаў, якія у працэнтных суадносінах выглядаюць так: якасныя прыметнікі, якія абазначаюць асноўны колер – **55%**; якасныя прыметнікі, якія абазначаюць адценні колеру – **1%**; абстрактныя назоўнікі – **14%**; адпрыметнікавыя дзеясловы – **9%**; словы вобразы, якія дапаўняюць колерную гаму – **21 %** (гл. малюнак 1).

✓ вакол лексем чырвоны, сіні, зялёны, залаты, шэры, белы і чорны і іх адценняў групуюцца асноўныя мікрапалі колераабазначэнняў паэмы.

Малюнак 1 – Лексіка-семантычныя групы каларонімаў у паэме Я. Коласа “Сымон-музыка”

Як паказвае даследаванне матэрыяла, Якуб Колас актыўна выкарыстаў у паэме “Сымон-музыка” лексіку са значэннем колеру, якая ў значнай ступені дапамагла стварыць цэласную карціну аўтарскай задумкі. Другой мовай Колас і не мог бы апісаць такіх яркіх карцін прыроды і народнага жыцця ў паэме “Сымон-музыка”.

Літаратура

1. Бабіч, Ю. М. Колеравая і светлавая эстэтыка ў мове твораў Я. Коласа: Манаграфія / Ю. М. Бабіч. – Віцебск, 2002. – 127 с.
2. Бабіч, Ю. М. “Белая раўніна – ні канца ні краю...” Колеракод «белы» ў мове твораў Якуба Коласа / Ю. М. Бабіч. – Роднае слова. – 2007. – № 3–4.
3. Бабіч, Ю. М. “Агнявыя валаконцы ткуцца ў шоўк чырвоны”: Чырвоны колер і яго адценні ў творах беларускіх пісьменнікаў / Ю. М. Бабіч. – Роднае слова. – 2007. – № 9.

4. Кавалёва, М. Ц. Коласава слова ў пейзажных замалёўках // Слова і фразеалагізм у кантэксте: зб. арт. – Мінск: Народная асвета. – 1983. – 47 с.
5. Колас, Я. Новая зямля. Сымон-музыка: паэмы / Я. Колас. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1986. – 447 с.
6. Навуменка, І. Я. Якуб Колас. Нарыс жыцця і творчасці / І. Я. Навуменка. – Мінск: Народная асвета, 2003. – 132 с.
7. Сукора Н. Магія колеру / Т. Сукора // Настаўніцкая газета. – 2018. – № 14. – С. 15.

ТАПОНІМЫ ЯК СРОДАК АДЛЮСТРАВАННЯ ЎМОЎ ЖЫЦЦЯ І ЕДНАСЦІ З ПРЫРОДАЙ НАСЕЛЬНІЦТВА ВІЛЕЙСКАГА РАЁНА

А. Ю. Прохарава

ДУА “Вілейская гімназія № 2” (Вілейка)

Навук. кір. – В. В. Кажура, настаўнік-метадыст, магістр педагагічных навук

Анатацыя. У даследаванні ажыццёўлена спроба сістэматызаваць, растлумачыць і захаваць для далейшага вывучэння паходжанне назваў асобных населеных пунктаў Вілейскага раёна, у якіх выкарыстаны словы *лес, бор, гай, гара, луг* і вытворных ад іх, а таксама тапонімы з назвамі дрэў і кустоў. Аўтар звязвае паходжанне гэтых назваў з асаблівасцямі навакольнага асяроддзя, відам мясцовасці. Даследчыца не толькі канстатуе пэўныя палажэнні пра паходжанне назваў, але і запрашае да суразмоўніцтва і калектыўнага абмеркавання, калі прапануе некалькі (нават спрэчных) варыянтаў з’яўлення той ці іншай назвы.

Ключавыя словы: Вілейскі раён; населеныя пункты; тапонімы.

На сённяшні дзень у Вілейскім раёне налічваецца 407 населеных пунктаў. Вялікіх і маленькіх. Вядомых з далёкіх часоў і тых, што з’явіліся не так даўно. І кожны мае сваю гісторыю, свае асаблівасці.

Нас зацікавіла, чаму вёскі маюць такія назвы. Як яны ўзніклі? Чаму некаторыя назвы паўтараюцца або вельмі падобныя?

Стымулам да правядзення даследавання паслужыла выказванне Л. Лыча: “На зямлі, напэўна, не знойдзеш ні адной назвы, якая б узнікла выпадкова. Калі задумацца, то можна зразумець, што паходзіць яна з нейкіх асаблівасцей акаляючага ландшафту, заняткаў людзей ці нават залежыць ад падзей далёкай гісторыі... Сам народ ніколі не назаве сваё паселішча словам, якое ў чымсьці не адпавядала б, а тым больш прырэчыла б ісціне” [3, с. 6].

Так была вызначана тэма даследчай работы: “Тапонімы як сродак адлюстравання ўмоў жыцця і еднасці з прыродай насельніцтва Вілейскага раёна”.